

<http://yoldash.ru/articles/science/tyurkologiyany-teren-akhtaryvchusu-edi/>

Тюркологияны терен ахтарывчусу эди | 11.11.2016 11:28

Ж.М. Хангишиев тувгъанлы 80 йыл тамамланды

Къумукъланы уллу алими, филология илмуланы доктору, профессор Жангиши Магъамматович Тёбен Къазанышда муаллим ва язывчу Хангиши Магъамматны (Магъаммат Хангишиев) агълюсюнде тувгъан. Юрт школаны лап яхшы къыйматлагъа битип, Дагъыстан пачалыкъ университетни филология факультетине охума тюшген. Студент йылларындан тутуп да Жангиши къумукъ тилни теренден уйренмеге башлай, ону тюрк тиллени ахтарывгъа бакъгъан иштагълылыгъы арта. 1959-нчу йылда эсгерилген факультетни орус-дагъыстан бёлюгюн битдиргенде ону Дагъыстан тиллени кафедрасына ишге ала. Шо йыл Жангиши Азербайжан университетни аспирантурасына тюше. Мунда ол азербайжан тилни де мекенли уйрене.

Аспирантураны битген сонг, яш алим обзюню ишине къайта. 1965-нчи йылда «Причастие в кумыкском языке» деген кандидатлыкъ диссертациясын якълай. Университетде къумукъ тилден дарс бере туруп, Жангиши Магъамматович илму ишин давам эте, хыйлы илму ишлер язып чыгъара, студентлеге тюрк тиллени гъакъында айры курслар охуй. Алим къумукъ тилни морфологиясын теренден ахтара ва язылып чыкъгъан илму ишлерини жыйымына гёре 1998 -нчи йылда докторлукъ диссертациясын якълай.

Ол 50-ден де артыкъ илму ишлени автору гысапда белгили, шоланы арасында дёрт монографиясы, студентлер учун охув пособиелер де бар. Эсгерсек: «Причастие в кумыкском языке» (1985), «Тюркология» (1987 - къумукъ тилде), «Къумукъ тилни диалектологиясы» (1989), «Именные формы глагола в кумыкском языке...», «Къумукъ тил (морфология)» (1996) ва ш.б.

Гёрюнюп турагъанда йимик, алим обзюню аслу ишлерин къумукъ тилде язгъан: тили ачыкъ, охугъан гъар кимге де англавлу. Муну терен маънасы бар. Ана тилни сакълав, ону обсдюрюв, айрокъда илму якъдан, алимни алдында токътагъан лап да аслу масъалаланы бириси эди.

Кёп санавда халкъара, Бютюнроссия ва республика илму конференцияланы ортакъчысы Жангиши Магъамматович Дагъыстандан тышда да тюркологияны теренден ахтарывчусу гысапда белгили. Ону Къазан, Бакю, Уфа, Истанбул шагъарларда да бек таный, абур эте эди. Ол тюркологияны ахтара туруп, тюрк, азербайжан тиллерден къайры, ногъай, татар тиллени де таза биле эди. Тилге, сёзге усталыгъы, гъаваслыгъы къумукъ халкъ авуз яратывчулугъун, тилни тарихин, маданиятны, шаирлени хыйлы асарларын гёнгюнден билегени, айрокъда Йырчы Къазакъны асарларын, ону терен пагъмусуна шагъатлыкъ эте эди.

Ж.М.Хангишиев янгыз тил алим, профессор гысапда тюгюл, белгили муаллим, методист, педагог гысапда да белгили. Бугюн бизин илмуда ишлейген алимлени, школарда ана тилден дарс береген муаллимлени де муаллими гысапда танылгъан. Шоланы арасында филология илмуланы докторлары, профессорлар А.Гъажиев, З.Акавов, С.Акъбиев, Н.Гъажиагъматов, М.Гъюсейнов, А.Акамов ва озгелери бар.

Къумукъ школар учун язылгъан охув китаплары, тюрлю пособиелер ону гъар якъдан да яратывчулукъ бажарывлукъларын исбат эте. «Азбука», «Букварь», «2 -нчи клас учун къумукъ тил», «6–7 -нчи класлар учун къумукъ тил», «Педколлежлер учун дарслыкъ» деген китаплары булан къумукъ яшлар ана тилин уйрене. Шо китапланы автору гысапда оланы сан янын яхшылашдырмакъ учун гъар йыл озгерилеген муаллимлени билимлерин оздюрюв курсларда ортакъчылыкъ этип де иш гёрген.

Къайсы адамны да гъакъында сёйлейгенде ону къылыгъын, хасиятларын, ич дюньясын суратламай болмайсан. «Жангиши нечик адам эди?» – деген суалгъа бир-эки сёз булан жавап берип болмай. Шогъар ону, студент йылларындан тутуп, яшавуну ахырына ерли къурдашыкъдан айрылмагъан белгили алим, филология илмуланы доктору, профессор А.Г. Гюлмагъамматовну сёзлери булан жавап бермеге сюемен: «Жангиши сёзюнде табылагъан, илиякълы, таза юрекли, чомарт, чыдамлы, озюн борчлу тутагъан, йымышакъ, мекенли патриот ругълу, рагъмулу, алышынмайгъан адам эди. Бу хасиятлар огъар Аллагъдан берилген эди. Муну бу хасиятлары бары да адамлагъа белгили эди буса да, ону адамларда аз ёлугъагъан булай бир хасияты да бар эди: Жангиши ювукъ адамларыны ва ювукъ болмагъанланы да онгсуз, терс ишлерин гечип бола эди».

Жангиши-муаллимни гъакъында айтагъанда, мен озюмню де къошмасам, сёз толу болмас. Биз мени студент заманымдан берли ювукълашгъанбыз. Бара-бара туруп шо ювукълукъ агъа-инини арасындагъы къардашыкъ йимик болду (сонгъа таба къумукъ адатлагъа гёре о мени ини этди). О мени гъар не якъдан да тамаша эте эди: тюрлю тармакълардан билимлери, таза къумукъча сёйлейгени, асиллиги, иссиллиги, яшгъа – яш, уллугъа – уллу хасияты, осаллыкъны суймейгенлиги... Магъа эделик гысапда берилген китапларында «инишим» деп тюгюл эсе язылмагъан. Мени илмугъа гелтирген де Жангиши эди, ана тилден автор гысапда китаплагъа къошгъан да ол эди (бизин бирче язылгъан тогъуз китабыбыз бар).

Яшавдан гетгенче уьч-дёрт ай алда озлюмню гъакъында кёп сёйлейген болду. Айып этсем де: «Сен мени къабургъа салажакъсан», – дейген болду, шолай васият да этди (магъа шо васиятны кютмеге тюшдю, Аллагъ рагъмат этсин!). 65 йыл яшап, дюньядан гетди. Къумукъ тилде «Ана тил – алтын ачгъыч» деп яшлар учун пособие чыгъарып, ону эделигине багъышладым.

Арабыздан озю гетсе де, ону язгъан китаплары къалгъан. Бугюн «къумукъ тил» деген англав Жангиши Магъамматовични аты булан бирикген. Адам, муаллим ва уллу алим Жангиши Хангишиев бизин даим эсибизде.